

תשובה בענין שימוש במנועול אלקטרוני ומפתחו בשבת

השאלה:

נשאלנו מאת איש עסקים אחד שלפעמים בנסיעות-מסחר לשם פרנסתו א"א לו לחזור ביתה לשבות שם עם בני ביתו וגם א"א לו להתארח אצל שומרי שבת במקום נכר ואין לו כי אם להתאכסן במלון בשבת. בכל זאת אפשר לו לשמור את שבתו כהלכתה במלונים הללו כיון שיש לכל אורח ואורח חדר פרטי סגור בשבילו וגם בהרבה מלונים אפשר לו לשכור חדר שיש בו מקרר למאכלים לשבתו שם מה שלא היה כן בתקופות קודם הקמת המלון המורני (ע"י פסחים קא/א ותוד"ה דאכלו). אמנם כעת ברוב רובי המלונים בצפון אמריקה, ויותר ויותר במדינות אחרות ג"כ, בכל דלתות של חדרי שינה שלהם נקבעו מנועולים אלקטרוניים. כשהאורח שוכר את חדרו במלון נותנים לו כרטיס פלסטי שגרשם עליו קוד אלקטרוני והוא משתמש בו כמפתח כשהוא מכניסו במנועול האלקטרוני כדי לפתוח את דלת חדרו הנשכר. המומחים בקביעת מנועולים הללו שבקשתי מהם להאיר עיני במלאכתם אמרו לי ברגע שהמפתח האלקטרוני מונח במנועול האלקטרוני אז אות נורקה למחשב לחלוץ את המנועול הסגור, וגם יש נורת-להט קטנה ע"ג המנועול והיא לוחטת בצבע ירוק כסימן לאורח שעכשיו אפשר לו לפתוח את דלת חדרו כשהוא מסבב את הידית לדלתו מיד. זריקת האות וגם להיטת נורה ירוקה שתיהן כהרף עין והן מתכבות מאליהן מיד ואין שום חמום בגללן כיון שהגז בנורה לוחט בלי שום הדלקה משא"כ בחוט של מתכת שהושם בנורות הרגילות ששמושן להאיר לזמן ארוך והכבוי שלה היינו פעולה בפני עצמה והדלקתה היינו פעולה אחרת בפני עצמה ויש הבערה חמה בינתיים. וגם אין שום רושם קבוע נרשם במחשב או במנועול או במפתח, והמחשב עצמו פועל עדיין מקודם שבת ואין הכנסת המפתח האלקטרוני מתחילה את פעולתו ולא גומרה.

ומכיון שרוב רובי שומרי שבת בזמננו נוהגין איסור בכל שימוש באיזה חשמל כעין האיסור להשתמש באש ממש, בראשונה השואל השתדל כ"כ למצוא איזה נכרי במלון שהוא יפתח את דלתו של חדרו בשבילו במפתח האלקטרוני. אולם בהשתדלות זו יש כמה חששות חמורות מפאת ההלכה, ומפאת המציאות יש כמה בעיות קשות. מפאת ההלכה יש כמה חששות. (א) בין אם שימוש בחשמל אסור מדאורייתא בין מדרבנן יהודי המבקש מנכרי לשמש בהם בשבילו, אפילו אם הוא מסביר לנכרי שאסור לו לעשות כן מפני סבות דתיות, בכל זאת כפי ראשונים אחדים הוא עובר על "אמירה לנכרי שבות" (שבת קנ"א; שם קכ"א/א ותוד"ה אין וטור א"ח סי' שז'; אבל חולקין הרמב"ם, הל' שבת פ"ו ה"ט ומ"מ שם, ומרן ב"י על טור א"ח שם ד"ה כתב הרמב"ם, וש"ע א"ח סי' שז' סעי' ה' והגהת הרמ"א שם). (ב) אם הוא מסביר לנכרי את "בעיתו הדתית", מאד אפשרי שדתי ישראל תיראה בעיני הנכרי הזה "כחוכא ואיטולא" (עירובין סח/ב; ע"י ערוך השלחן, א"ח סי' רמ"ח סעי' ו'), וי"ל שזה קרוב לחילול השם בעיני הגויים (ע"י רמב"ם, מורה נבוכים ח"ג פ"א ע"פ דב' ד:); או אם הנכרי שהוא מבקשו לשמש כגוי של שבת שלו הוא או היא מן המאמינים בהבלים אפשר שהבקשה הזרה הזאת תיראה בעיניו או בעיניה כמעשה כשופים שלהם (ע"י תוספתא כפורים פ"ב ה"י ורבו ומורנו הגר"ש ליברמן זצ"ל, תוספתא כפשוטה: מועד עמ' 766) והנכרי הזה יפחד ויברח ממנו (וזה קרה פעם אחת לשואל הזה). (ג) אם הוא משקר ואומר לנכרי הנמצא אצלו "איני יודע להשתמש במפתח המוזר הזה, בבקשה תראני איך אתה משתמש בו כדי לפתוח את דלת חדרי עכשיו" או הוא אומר לנכרי "אין המפתח הזה פועל על ידי, אולי הוא יפעל על ידיך", אפשר שהוא עובר על "אסור לגנוב דעת הבריות ואפילו דעתו של נכרי" (חולין צד/א; ע"י ע"ז מד/ב ותוד"ה תשובה גנובה) ודעתו של נכרי" (חולין צד/א; ע"י ע"ז מד/ב ותוד"ה תשובה גנובה). (ד) יש חשש של איבה אם היהודי המפורסם בדתיותו היהודית אינו מתנהג כמי שמקבל על עצמו המדות החדשות לשם הבטחון (במשמעותו החילונית המודרנית) אפשר שיאמרו הגויים: "למה לנו לדאוג לבטחון של היהודים אם אינם דואגים לסכנות הבטחון של רבים?!" (ע"י שו"ת תרומת הדשן ח"א סי' נח; ש"ע א"ח סי' שלד' סעי' כו' והגהת הרמ"א שם). (ה) אם שימוש בחשמל הוא כשימוש באש ממש שאסור מן התורה הלא טלטולו של המפתח האלקטרוני היינו טלטולו של מוקצה מחמת איסור (שבת קנ"א; רמב"ם הל' שבת פכ"ה ה"י), משא"כ אם איסורו רק מדרבנן שאין גזירה לגזירה לעשות סייג לסייג (ע"י אבות רפ"א; שבת יא/א וש"נ; ירוש' סנ' פ"ה ה"ג/כב, ע"ד). מפאת המציאות יש שתי בעיות בהשתדלותו למצוא נכרי לשמש כגוי של שבת שלו במצב כזה. (א) בהרבה מלונים א"א למצוא נכרי לפתוח את דלתו בעדו כיון שיש בהם רק פקיד אחד ותפקידו הוא לשמור את שלחן-הקבלה בפרוזדור (ובמיוחד בלילה) ואסור לו לעזוב את משמרתו אפילו לעזור לאחד מן האורחים בחדרו. (ב) הסבה שבעלי המלונים קבעו המנועולים האלקטרוניים ומפתחותיהם היא מפני חששות ממשיות ומיוחדות של הבטחון בתקופתנו המסוכנת הזאת בין חששות לגנבים ולגזלנים בין חששות לחמס של הטיור. בעבר הקרוב כשהשתמשו במנועולים ובמפתחות הפשוטים כבר מצאו שהוא קל לאורח אחד להעתיק את המפתח לחדרו כדי לחזור לחדר הזה כשילון שם אורח חדש והאורח הראשון הוא יגנוב את רכושיו של האורח החדש או יגזל אותו, ובהרבה גזילות אפשרי שיירצח הנגזל שהגזלן הוא ליסטים מזוין (ע"י ב"ק נז/א, עט/ב; סנ' עב/א). וכשרבו הגנבים והגזלנים (וכעת גם החמסנים שאפילו למיעוטן חיישינן) קבעו בעלי המלונים את המנועולים והמפתחות החדשים הללו שלכל אורח ואורח נרשם על הכרטיס-המפתח שלו קוד אלקטרוני או מגנטי חדש המיוחד לו שהוא פועל לאורח הזה לבדו ורק כשהוא ילון בחדר הזה, וכשהוא עוזב את המלון ומשלם את חשבונו הפקיד מבטל את הקוד הזה כדי שלא יוכל שום אדם אחר להשתמש בו לעולם. וגם מפני חששות הללו של בטחון יש בעיות קשות לאיזה אורח שיתנהג באופן מוזר בפרהסיא כגון בן אדם נורמלי הטוען שאינו יודע איך להשתמש או אינו רוצה להשתמש במפתח שעכשיו הוא נמצא ברוב רובי המלונים ואפילו ילדים קטנים יודעים להשתמש בו. לכן אפשרי שמי שהוא מבקש ממנו לעזור לו בבעיה הזרה הזאת הוא יברח ממנו או יסרב להשתתף בפעולה חשודה כזאת או אפילו הוא יקרא למשטרה להצלה ממה שנראה לו להיות סכנה כמו שאנחנו מצויים לעשות עכשיו כש"חפץ חשוד" נמצא אצלנו.

אם כן היא שאלה חמורה אם מותר אם לאו לאורח היהודי להשתמש במפתח האלקטרוני? והנה תשובתנו בעה"י.

התשובה:

יש תשובה קצרה ופשוטה לשאלתנו והיא שלא יתארח יהודי בשום מלון בשבת כי אם במלון שאין בו מנעולים אלקטרוניים בחדריהם או במלון שבמעולים גם יש מקום למפת מכני (וכן הוא במלונים בא"י). ואם א"א למצוא מלון כזה לשבת במקום שהוא צריך ללכת שמה אל ילך שמה לכתחילה אפילו אם מפני כן יהיה לו הפסד מרובה. אולם א"כ יהיה יותר ויותר קשה לכמה יהודים לנסוע למקומות נכר לשם פרנסתם. לכן נ"ל שע"פ "התורה חסה על ממונו של ישראל" (ר"ה כזא וש"י); על מת' נגעים פי"ב מ"ה) בעלי הלכה חייבים למצוא היתרים אם אפשר ע"פ הלכה כדי שלא יפסדו יהודים נאמנים בפרנסתם. וכן עשו חכמים בענין "מפליגין בספינה פחות מג' ימים קודם לשבת. בד"א: לדבר הרשות, אבל לדבר מצוה שפיר דמי" (שבת יט/א). וכתב בעל הטורים: "ולענין דבר מצוה פירש ר"ת שכל מקום שאדם הולך כגון לסחורה או לראות פני חבירו חשוב הכל דבר מצוה ואין חשובה דבר רשות אלא כשהולך לטייל" (טור א"ח ססי' רמח"י; השוה מרן ב"י שם ד"ה לענין "שאיין כל הפוסקים מודים לר"ת"; ע"י ש"ע א"ח סי רמח' סעי' ד' והגהת הרמ"א שם). ג"כ "היוצא בשיירא במדבר והכל יודעים שהם צריכים לחלל שבת כי מפני הסכנה לא יוכלו לעכב במדבר בשבת לבדם... וביום הראשון ובשני ובשלישי מותר לצאת. ואם אח"כ יארע לו סכנה ויצטרך לחלל שבת מפני פקוח נפש מותר ואין כאן חילול" (ש"ע א"ח סי רמח' סעי' ד' ע"ד שו"ת הריב"ש סי יז-יח' עיי"ש). ובשני ענינים הללו שהובאו ביחד באותו הסימן בשלחן ערוך לא אמרו חכמים שאסור ליהודי להפליג בספינה או לצאת בשיירא כיון דכח היתרא עדיף להן (ע"י ביצה ב/ב ורש"י ד"ה דהיתרא עדיף ליה). נ"ל שלא רצו חכמים משום חסידות לעכב אפשרות לפרנסה לישראל. וכן כתב הרמב"ם בתשובה אחת שענינה קרובה לנידון דידון בהלכות שבת בין מחמת פרנסה בין מחמת בטחון וז"ל: "והוא שיש לנו להתיר אסורים מיוחדים מפני ההכרח ומפני מה שנודע מחמלת בני אדם על ממונם... לפיכך צריך להקל עליהם בכל פנים ושילקח להם הקולא שבדעות ולא נסכן בממונו ישראל ובנפשותם וכו'." (תשובות הרמב"ם, הוצ' בלאו, סי' שי' ח"ב, עמ' 577).

אם יש ספקות בנידון דידון הן הן משום ספקות יותר כלליות של בעלי ההלכה במאה וחמש ועשרים שנים האחרונות על מה טיבו של חשמל זה ובמיוחד מה טיבו בהלכות שבת. החשמל הוא כח טבעי שבמאה הי"ט למספרם בעלי מדע הטבע והטכנולוגיה חדשו דרכים לכבוש אותו בהוציאם אותו מן הכח הנעלם אל הפועל המפורסם, והוצאה זו היא פעולת החשמל עצמו והיא הופעה או להזיק בני אדם כגון בכלי מלחמה מודרניים או היא הופעה כפעולה המועילה לתועלות אנושיות כגון להאיר נרות והיא לתקנה ולא לקלקלה. לכן השאלות העיקריות הן: **השאלה הראשונה**: האם אסור להפעיל את תהליך החשמל ולהשתמש בו בשבת כאיסור דאורייתא שהוא אב מלאכה או תולדה, וא"כ באיזה אב מלאכה או באיזו תולדה איסור זה נכלל? **השאלה השנית**: האם איסור דרבנן, וא"כ באיזה גזירה דחו"ל נכלל איסור זה של חשמל? **השאלה השלישית**: האם איסור זה איסורא בעלמא מפני שנוהגין שומרי מצוות בדורות האחרונים להשמר מלהשתמש בשום חשמל כאילו הוא אש ממש? **השאלה הרביעית**: אם הפעלת חשמל ושימוש בו אסור בין מדאורייתא בין מדרבנן בין ממנהגא האם כל מיני חשמל נכללים באיסור זה או, האם יש מיני חשמל שמותר להשתמש בהם בשבת? **השאלה החמישית**: האם יש מיני חשמל שמותר להשתמש בהם בשבת האם היתר זה היתר כללי או היתר המצומצם למצבים מסוימים ומיוחדים בלבד? קרוב לנידון דידון יש תשובה מאת הגר"ץ האפפמאן זצ"ל שהוא כתב אותה בראשית השנים שבעלי הלכה שמו לב לשאלות הנוגעות לשימוש חשמל כדבר חדש שלא ידוע עד עתה, והוא נשאל: "יש מגדלים שקבוע בהם אגס של זכוכית, ואם פותחין המגדל נדלקת עלקטרישע פלאממע [שלהבת חשמלית] בתוך האגס, אי יש למצוא היתר לפתוח המגדל זה בשבת?" (שו"ת מלמד להועיל ח"א סי' נ). אע"פ שהוא סובר ששימוש בחשמל הוא הבערה ממש וז"ל: "היינו איסור להליד אש כל דהוא... ואף אם אין כאן שלהבת" (שם סי' מט' -- ונשוב לנקודה זו להלן), בכל זאת בנידון הזה הוא בא לידי האי מסקנא: "בשעת הדחק גדול אפשר דיש להתיר בכי האי גוונא דהנר מכוסה, כיון דלכ"ע אינו אלא דרבנן ומי"מ יעשה כלאחר יד כגון שיפתח במרפקו אחר שפתח המפתח". ז.א. בנידון דידה הרב ממעט איסור דאורייתא לאיסור דרבנן אם אין ליהנות מאור הנר וגם אם הדלקת הנר נעשית באופן לא-רגיל. וטוב לעשות שני שינויים הללו: לכסות את הנר קודם לשבת ולפתוח את דלת המגדל במרפקו. יש ארבעה טעמים להיתר שלו כאן: (א) "כיון שאינו מתכוין להבעיר אף דהוי פסיק רישיה מי"מ כיון דאינו נהנה כלל מהנר... והוי פסיק רישיה דלא ניחא ליה"; (ב) "ואפשר דהוי גם מלאכה שא"צ לגופה כיון דאינו צריך ואינו נהנה כלל מהנר"; (ג) "בשעת הדחק"; (ד) לעשות הפעולה הזאת "כלאחר יד".

הטעם הראשון נובע מארבעה כללים: [1] דבר שאינו מתכוין ע"ד רבי שמעון בר יוחאי (שבת מב/א) שהתירו לכתחילה בשבת (שבת כט/ב; פס' כה/ב), ומי שאינו מתכוין לעשות פעולה אסורה הוא בגדר של "המתעסק" דהיינו בן אדם שעסוק בפעולה שאינו מתכוין ליהנות בה או מתוצאותיה (ע"י שבת עה/א ורש"י ד"ה טפי ניחא ליה, ותוד"ה מתעסק; ר"ה לג/א-ב), ובמיוחד בשבת רק "מלאכת מחשבת" אסרתה התורה (ע"י ביצה יג/ב; רמב"ם, פה"מ: יומא פ"ג מ"ה); [2] מלאכה שאינה צריכה לגופה ע"ד ר' שמעון שפטר בדיעבד בשבת (ע"י שבת מב/א ותוד"ה אפילו); [3] אע"פ שדבר שאינו מתכוין אסור אפילו לר' שמעון כשיש "פסיק רישיה ולא ימות"; (שבת עה/א וש"י) כלומר כשידוע מלפנים שיש תוצאה הכרחית מפעולה אסורה בלתי אפשרות לשים תוצאה אחרת המותרת (וכשאין פסיק רישיה כל התוצאות במקרה שמא יקרה לא יקרה). אמנם אם התוצאה הכרחית אינה מועילה למי שפעל את הפעולה הזאת אע"פ שהוא יודע עכשיו מה יצא ממנו בהכרח מיד "אפילו איסור דרבנן ליכא" (שבת עה/א, קג/א ותוד"ה לא ע"ד הערוך ערך "סבר" בערוך השלם של הגר"א קאהוט כרך ו' עמ' יג; ע"י שבת עה/א). [4] אם הפעלת חשמל רק אסור מדרבנן (כשנוכחי להלן), אם אינו מתכוין אפילו כשיש פסיק רישיה כל דהו אינו עובר על איסור דרבנן (ע"י שו"ת תרומת הדשן ח"א סי' סד').

הטעם השני הוא נובע מהכלל "מלאכה שאינה צריכה לגופה" ומכלל לאו אתה שומע הן והוא "מלאכה שצריכה לגופה" ויש לו שתי משמעויות שונות: [א] מי שעשה מלאכה כדי ליהנות בפעולה שהוא עושה כגון מי שהדליק מדורה בשבת כדי להתחמם בה להנאת גופו (ע"י ביצה כז/ב); [ב] מי שעשה מלאכה לשם תועלת היוצאת ממנה ע"י פעולתו. או שתועלתו היינו לעשות דבר ממש (ומפורש בירוש' שבת פ"ז ה"ב "עד שיהא לו צורך בגופו של דבר", ע"י ק"ה ופ"מ שם) כגון המכבה את הנר כדי לעשות פחמים ממנו (ע"י שבת לא/ב ורש"י ד"ה בפתילה; ומורנו ורבנו ריש מתיבתא דידן הגר"ד הלבני שליט"א, מקורות ומסורות: שבת עמ' צג'), או העושה מלאכה לשם פעולה אחרת כגון מי שמדליק נר כדי לקרוא באור היוצא ממנו (ע"י שבת יא/ב) או המכבה נר

כדי לישון אע"פ שכיבוי אסור מן התורה כמו שכבו אש בבנין המקדש כדי לעשות סממניות (על שבת פ"ז מ"ב, עג/א ורש"י ד"ה המכבה והמבעיר), בכל זאת הפעולה כפעולה בבנין המקדש אפילו אם תועלתה לדבר אחר (על רמב"ם הל' שבת פ"ב ה"ב). וכן מרן הכ"מ החזין בין שתי משמעויות של מלאכה שצריכה לגופה: "אבל מלאכה שאינה צריכה לגופה הוא מתכוין לגוף המלאכה אלא אינו מתכוין לתכליתה" (על רמב"ם, הל' שבת פ"א ה"ז). וכן הוא באיסורי הנייה שאסור ליהנות בדבר הנאסר כגון באכילת בשר בחלב (על רמב"ם, ספר המצוות ל"ת קפז) וגם אסור ליהנות מתוצאה המועילה לו מן הדבר הנאסר כגון באופן כספי (על נדרים לח/ב, מא/ב). וכן באיסור מעילה שההנייה היא בפעולה האסורה וגם מן התוצאה ממנו המועילתו והפעולה היא שימוש לדבר אחר (על מעילה יח/ב-ו ורש"י ותוד"ה ואומר). וכן בענין לבישת תכשיטין והוצאתן בשבת שיש לאדם שתי תועולות בה: או "להתנאות בהן" (רמב"ם, הל' שבת פ"ט ה"ח) דהיינו שיביטו אחרים את יפיו או את יפיה ומעריצים אותו או אותה בו (על מת' מעילה רפ"ה, יח/א ורש"י ד"ה או שתה); או להשתמש מהן לשם דבר אחר כגון מי שלובש את מפתחו כתכשיט וגם כדי שיהיה על גופו בשוהו ביתה לפתוח את הדלת כשאין אדם אחר נמצא בביתו לפתוח את הדלת בשבילו (ומחלוקת ראשונים אם לבישת תכשיטין מותרת בשבת כשאדם רוצה להשתמש בהן ג"כ (על טור א"ח ס"א ו"ב"א שם -- ונחזור לענין זה להלן). וכן בהנייה שאדם נצטוה בה ביצאת שבת בנר הבדלה שיש ההנייה בראיית הנר עצמו כחוויה אסתטית וגם משימושה לפעולה אחרת (על בר' נג/ב; ירוש' בר' פ"ח ה"י, יב/ג; וגם בר' פ"ג סעי' ו' ומדרש תהילים פכ"ז סעי' ו' ששם דרשה נפלאה על בר' א"ד ודניאל ב:כב). יש חולקין אם הא בהא תליא אם לאו כלומר אם הכלל משאצ"ל תלוי בכלל דשא"מ אם לאו (על זב' צב/א ותוד"ה אבל; השוה שבת מב/א ותוד"ה אפילו). אמנם נ"ל שאם אדם מתכוין להנאותו ודאי המלאכה שהוא מתכוין לעשותה היא מלאכה שצריכה לגופה של המלאכה ולכן הא בהא תליא בהכרח; רק במקום שאין אדם מתכוין לתוצאת מלאכה יש לומר הא בהא לא תליא כיון שאפשר שתהיה תוצאה מן המלאכה שנוח לעושה המלאכה בדיעבד אע"פ שהוא לא התכוין לה לכתחלה. וברור שבעל מלמד להועיל סבר שבנידון ידיה הא בהא תליא והשואל אינו מתכוין לא ליהנות במלאכה לכתחלה ולא ליהנות מן המלאכה בדיעבד והיא מלאכה הנעשית "לא מחמתו ולא מחמת דבר אחר" (ספר רבינו: שבת, הוצ' אפטוביצר כרך א' עמ' 227).

הטעם השלישי לפתיחת המגדל בשבת בשעת הדחק אית ליה סמכא בהאי גמרא: "אליבא דרבי שמעון דאמר דבר לפיכך אם אינו מתכוין ליהנות מן הפעולה וגם אם אין לו שום דרך אחרת לפתוח את הדלת הסגורה אך ורק במצב כזה מותר לו לפתוח את דלת המגדל כיון דאין איסור בפתיחת הדלת גרידא. ובמעשה לפניו לדון עליו הוא קורא מגדלים הללו בשם הגרמני "שראנקע" ונ"ל הוא מכוין למקרה שבפתיחת דלתו נלהטה נורה ותפקידו לעזור לפותח המקרה למצוא בבהירות את המאכלים שהוא רוצה להוציאם משם לאכילתו. לכן מובן למה הפוסק דן שיש צורך הלכתי לכסות "הנר בערב שבת בענין שאינו רואהו כלל" כלומר שלא יהנה מן הנורה והיא לא תועיל לו בשימושו של אורו אפילו כרגע קטן. וכן נוהגין הרבה שומרי שבת בזמננו או לחלוף את הנורה במקרה בערב שבת או לכסותה, וגם לכסות את הנורה באזעקה בבתיהם הפועלת בשבת כמו בימי חול, ותבא עליהם ברכה.

הטעם הרביעי דהיינו "כלאחר יד" הוא הפחית את האיסור להשתמש בחשמל מלאו דאורייתא לאיסור דרבנן בהאי גוונא. והנה מקורו: "אמר רבי יוחנן מקדיש אדם את פסחו בשבת וחגיגתו ביו"ט. והלא מחמר! מחמר כלאחר יד. מחמר כלאחר יד... דאיסורא דאורייתא ליכא, איסורא מדרבנן מיהא איכא" (פס' סו/ב; על שבת קנ"ג/א). זה מה שנעשה "לשנויי" (תוד"ה מחמר) ופירש"י "כגון זה שאינו מחמר אלא כלאחר יד ואין כאן שבות... כשאר שבות דכל כלאחר יד לא שכיחא" (על עירובין ס"ג/ב ושי"י: "מילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן"). ומהאי גמרא יש ללמוד "דבר שיש לו היתר מן התורה ודבר שבות עומד לפניו לעקרו כלאחר יד במקום מצוה" כלומר ההיתר היינו לשום המצוה שצוה לו הקב"ה לעשות כאן אפילו אם מצות דבריהם נדחית כדי לקיימה. בנידון דמלמד להועיל ההיתר מן התורה לכאורה הוא שבעל הבית יאכל סעודות שבת במאכלים שאומכים במקרה כדי שלא יסרחו, ובנידון דידן בודאי ההיתר מן התורה הוא שלא יצטרך שומר שבת המתארח במלון בשבת להשאר בחדר קטן לכל שבתו יומם וילילה כמי שבבית הסוהר או שלא יצטרך להתהלך ברחובות בלי גג מעל ראשו להגן עליו מפני החום או מפני הגשמים במקום נכר כקבצן ונע ונד בארץ שא"ל לו לחזור לחדרו במלון כיון שאסור לו לפתוח את הדלת בכל יום השבת כולו. ויש בהאי גוונא ובהאי גוונא ענין אחד של מצות עונג שבת (על שבת קיח/ב).

בכמה נקודות חשובות הנידון דידן דומה לנידון בתשובתו של בעל מלמד להועיל. ועוד בנידון דידן יש ענין של בטחון דהיינו ענין של "סכנת נפשות" (מגיד משנה על רמב"ם, הל' שבת פ"י ה"ז) ובעבורה אפשר להקל אפילו באיסורי דאורייתא למ"ד ששימוש בחשמל נכלל באיסור שימוש באש ממש. וטוב לעשות כן בכל שינוי שאפשר לו לעשות.

אולם יש הבדל גדול בין נידון דידן לבין נידון דידה והיא שבנידון דידה הדלקת הנורה במגדל היא משאצ"ל מה שאינו-כן בנידון דידן שהפעלת החשמל במנעול האלקטרוני ודאי היא מלאכה שצריכה לגופה כיון דמלאכה זו היא היא פותחת את המנעול, וגם הדלקת הנורה ירוקה היא צריכה דהיינו תפקידה היא לשמש כסימן שבהרף עין זה אפשר לו לפתוח את הדלת בידית שלה כשהמנעול פתוח. בכל זאת אפילו ע"ד המחמירים שאיזה חשמל הוא כאש ממש יש לומר שבמקום סכנת נפשות, דאטו האי סכנתא קבעו בעלי המלונים מנעולים הללו מעיקרא, אם א"א לפתוח את הדלת בשום דרך אחרת א"כ מותר לעשות כן אע"פ שכרגיל מלאכה זו אסורה מדאורייתא, וכן כתב בעל הטורים (טור א"ח ססי' של"ד) "גחלת המונחת במקום שרבים נזוקים בה יכול לכבותה בין אם היא של עץ או של מתכת" (על שבת מב/א) וכיבוי גחלת של עץ דוקא מלאכה מן התורה. אולם כשיש שינוי כל דהו כשיכניס את כרטיס-המפתח במנעול כלאחר יד וגם אם הוא יכסה את הנורה ירוקה א"כ אין העבירה אלא מדרבנן ובמקום של היזק לרבים לא גזרו רבנן (על שם ורש"י ד"ה גחלת של מתכת).

אמנם אית דפליגי אם חשמל הוא אש ממש או אם בהדלקתו עוברים על לאוין אחרים דאורייתא כגון בונה ומכה בפטיש (על היטב אנצקלופדיה תלמודית כרך יח' עמ' קע' והלאה לרוב דיעות כן ודיעות אלו שהתנגדו לגישת המחמירים בכלל ובפרט). אעפ"כ יש לסמוך ע"ד המגן אברהם שהוא כותב גבי שבת מב/א ("והאמר שמואל מכבין גחלת של מתכת ברשות הרבים בשביל שלא יזוקו בה רבים, אבל לא גחלת של עץ") וז"ל: "ובשל מתכת ליכא כבוי דאינו שורף" (על ש"ע א"ח ס"י שלד' סעי' כז; על פס' עה/א ור"ח שם). ואחד הסומכים על המג"א היה הגר"ש גורן זצ"ל (בשמו הקדום "הרב ש. גורוניצ'ק" הוא כתב בעתון התורני "סיני" כרך כג' שנת תש"ט) וז"ל: "וטעם זה מתקבל על הדעת ועל פיו יתפרש הכל שפיר, שלפי זה מאחר שאינו אש לענין כבוי

ה"ה לענין הבערה, משום דכל מידי שאינו שורף לאו אש היא" (שם עמ' קמט). מיהו אם אינו אש ממש כאב מלאכה היש לומר שחשמל תולדת אש ובאבות מלאכה דשבת "תולדותיהן כיוצא בהן" (ב"ק ב/א); לפיכך אם תולדת אש כאש עצמו (וההבדל ביניהם רק בענין קרבן חטאת שאדם חייב להביא קרבן חטאת אחד אם עשה אב מלאכה ותולדותיה מה שאינו כן כשהוא עושה ב' אבות מלאכה שונות שהוא חייב להביא ב' קרבנות חטאת; עיי"ש) אינו-כן שגם בתולדה יש איסור דאורייתא? יש שתי תשובות כאן: (א) "תני [תוספתא כפורים פ"א ה"כ] אמר רבי יהודה עששיות של ברזל היו מרתיחין אותן מערב יוה"כ ומטילין לתוך הצונן כדי שתפיג צינתן ולא נמצא כמכבה ביה"כ. אלא מסביר סבר ר' יודה שאין אבות מלאכות ביום הכפורים!... כיני ר' יודה סבר מימר שאין תולדת אש כאש" (ירוש' יומא פ"ג ה"ה, מג/ג; ובבבלי יומא לד/ב: "אמר אביי לר' יהודה דאמר דבר שאין מתכוין אסור הני מילי בכל התורה כולה אבל הכא צירוף דרבנן הוא"). והלכה כר' יהודה (רמב"ם, הל' עבודת יוה"כ פ"ב ה"ד). נ"ל שיש לפרש שר' יהודה סבר כר' יוסי והואיל אין אש ממנין אבות מלאכות שנרשמו בפרק שביעי דשבת (ע/א) הוא אב מלאכה בפני עצמו ואין תולדותיו כיוצא בו; א"כ נמצא תולדת אש איסור דרבנן כדאמר אביי בבבלי. אעפ"כ אם מותר לכבות את העששיות של ברזל ביה"כ (ובהאי גוונא גם בשבת) למה צריכין לחמם אותן בערב יוה"כ ולא ביה"כ עצמו אם "כבידי ה"ה לענין הבערה" כדברי הגר"ש גורן? אבל נ"ל שלחמם את העששיות הוא ע"י אש והוא בישול (כדאמר המלמד להועיל סי' מט') כלומר תולדת בישול (עי' שבת עד/ב; רמב"ם פה"מ שבת פ"ז ה"ב; רמב"ם הל' שבת פ"ט ה"ו) והוא בישול של דברים שאינם מאכלים ואב מלאכה דבישול הוא בישול לשם אכילת הדברים המבושלים. אולם בדבר שאינו מבושל ע"י אש ממש מעיקרא רק איסורא דרבנן לעשות כן ומותר לכבותה כשיש צורך גדול כמו הזיק של רבים. ובהאי ענינא דיומא אין שבות במקדש (ביצה יא/ב; השוה שבת קכג/ב ותוד"ה לא) ומותר לכבותה אף אם אין צורך גדול כי אם לעשות נחת רוח לכהן גדול שהוא זקן או חולה (עי' רמב"ם הל' עבודת יוה"כ פ"ב ה"ד) מה שאינו כן במדינה משום איסורא בעלמא דרבנן. (ב) וכפי משמעותו הפשוטה של המונח "תולדה" היא דבר הבא מכח "אב" שלו או הוא דומה לה (עי' מאירי בית הבחירה: שבת עג/א עמ' 266). אולם החשמל שלנו אינו כעששיות של ברזל שדנו עליהן חז"ל שהן הוחמו ע"י אש ממש דהיינו האש הוליד את החום שלהן מה שאינו-כן בחשמל כי אינו תולדת אש בשום אופן. ואע"פ שיש חשמל הנובע מחום של שריפת גחלים או נפט בתחנת כח-חשמלי (למיעוטיין בימינו) החשמל במנועולים אלקטרוניים נובע מסוללת-חשמל שאין שם אש כל דהו וגם אין חימום כל דהו שם.

בשימוש של חשמל כדי לעשות ולתקן דבר אפשר לומר הוא כעין בישול ודומה למלאכה הנעשה בבנין המשכן גם בפעולה עצמה וגם בתכליתה (עי' בעל תפארת ישראל בריש חיבורו "כלכלת שבת"). ואע"פ שאינו אב מלאכה של אש או תולדתה ממש, בכל זאת הוא בגדר של "כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון" (פס' ל/ב וש"ן; עי' חידושי הריטב"א על פס' נד/א וגם שו"ת הריטב"א סי' צג' המלמד שזה הכלל שייך רק למצוות דרבנן שצו אותן כדי להדמות למצוות התורה כגון אכילת מרור בזמן הזה, ונ"ל שכן הוא באיסורי דרבנן בשבת הדומים לאיסורי דאורייתא כגון נר שאין בו שריפה הדומה לאש ממש) ויש לנהוג בו כאילו הוא אש ממש וכן נוהגין רוב שומרי שבת בימינו וזה יתכן. אבל אם הוא אסור מדרבנן באיזה איסור דרבנן הוא נכלל כיון שחז"ל לא גזרו בפירוש על במילתא דלא שכחא בימיהם (עי' עירובין סג/ב וש"ן)? ופשיטא שיש להקל בכמה מצוות דרבנן מה שאינו-כן בכל מצוות דאורייתא אע"פ שכרגיל אין הבדל ביניהם בהנהגתן שלא בשעת הדחק. אבל אין לנו לגזור גזירות חדשות, אפילו בתור תשובות הלכתיות, להוסיף על הגזירות המפורסמות של חז"ל (עי' ביצה ג/א; ירוש' מע"ש פ"א, ה"א; תשובות רב שר שלום, הוצ' וינברג, סי' פא; הרא"ש: שבת פ"ב, סי' טו; מרן ב"י על טור א"ח סי' תסב).

המקילים מוכיחים ששימוש בחשמל בשבת הוא אסור מדרבנן אבל באיזה איסור דרבנן הוא נכלל? האם כל מיני חשמל נכללו באיסור זה או יש מיני חשמל שלא נכללו בו? אפשר לכלול כמה מיני חשמל באיסור זה ולהוציא מן הכלל מינים אחרים או יש לכלול כל מה שנקרא בשם "חשמל" בלשון הדיוט באיסורא דעלמא?

נ"ל שאם שימוש בחשמל הוא אסור מדרבנן מפורש בהריהו נמצא: "אמר רבינא שמע מינה המבשל בחמי טבריה חייב... אמר רב חסדא המבשל בחמי טבריה פטור. מאי חייב נמוי דקאמר מכת מרדות" (שבת מ/ב; השוה ירוש' שבת פ"ז ה"ב, נ/ב). ומפרש הרמב"ם טעמא דאיסור זה דרבנן: "... תולדות חמה אינם בכולדות האש, אבל גזרו עליהן מפני תולדות האור. וכן המבשל בחמי טבריה וכיוצא בהם פטור" (הל' שבת פ"ט ה"ג; עי' שבת פ"ג מ"ג, לח/ב; ש"ע א"ח סי' תנב' סעי' ה'). ובגמרא (שבת לט/א) אומרים: "אמר רב נחמן... מר סבר גזרינן תולדות החמה אטו תולדות האור. ופירש"י (ד"ה אטו): "דמאן דחזי סבר דתולדות האור ניהו". לכן האיסור הוא לחמם כל דבר בין אוכל נפש בין דברים שאינם אוכל נפש אבל מבושלים לתועלת אחרת ע"י מקור של חום שאינו אש ממש אע"פ שהוא "כעין האש" (רמב"ם, הל' שבת רפ"ד; עי' שבת לד/א-ב). וזה מובדל מאיסור מוליד אש בשבת (ובי"ט -- עי' ביצה פ"ד מ"ז, לג/א וביצה לג/ב: "מאי טעמא? משום דקא מוליד") כיון דמוליד הוא להוציא אור השורף את חומריו הניתן לישרף. (אגב אורחיה, ומזה נלמד מה הוא הנס של "הנה הסנה בער באש והסנה אינו אכל" -- שם' ג: -- דהיינו הבערה בלי שריפת כל דהו.) ומפרש הרמב"ם (הל' יום טוב רפ"ד): "כל זה וכיוצא בו אסור ביום טוב [וכ"ש בשבת] שלא הותר ביום טוב אלא להבעיר מאש מצויה". אע"פ שבש"ס ומפורשי חימום נקרא בשם "מוליד חום" (רמב"ם, הל' שבת פ"ד ה"ב) או "מוליד חימום" (שבת מח/א ור"ח שם) בכל זאת הוא איסור דרבנן (עי' רמב"ם, שם ה"ג) ולא כמוליד אש ממש שהוא אסור מדאורייתא (עי' מת' נגעים רפ"ט; חולין ח/א ותוד"ה בחמי טבריה ע"ד שבת לט/א). וגם הגדירו חז"ל כמה חום נאסר להולידו בשבת והוא: "אמר רב יהודה אמר שמואל אחד שמן ואחד מים יד סולדת בו אסור. והיכי דמי יד סולדת בו? אמר רחבא כל שכריסו של תינוק נכזית" (שבת מ/ב). ואיסור זה נכלל באיסורים שהרמב"ם כולל אותם במה "אע"פ שאינה מלאכה אסור אותה חכמים" (הל' שבת רפכ"ב). ובזמננו כשהשתדלו כמה בעלי הלכה לתרגם המדות האמפריות של חז"ל למדות היותר מדוקדקות בעיני בעלי מדע הטבע המודרני הגרש"ז אוערבך זצ"ל הגדיר שמעלת החום הנאסר להוליד בשבת לשם בישול מה לא פחות מארבעים וחמש מעלות צלזיוס [= 113 מעלות פרנהייט] (עי' הרב ישעיה נויברט, "שמירת שבת כהלכתה" עמ' א'). כל חימום הפחות מיד סולדת בו הוא בגדר "שתפיג צינתן" (תוספתא שבת פ"ג ה"ה; שבת מ/ב). א"כ אסור מדרבנן להפעיל ולשמש באיזה חשמל אך כשיש חום בפעולתו שיד סולדת בו כגון להדליק נורה הרגילה, וגם נורה שהודלק בלי חימום מפני מראית עין שא"א לרוב בני אדם להבחין בין חשמל המותר לבין חשמל הנאסר. -- בנידון דידן אין חימום לכן לענ"ד אין שימוש במנועול האלקטרוני ומפתחו אסור לא מדאורייתא ולא מדרבנן ויש להתיר שימוש היכא דלא אפשר בשום דרך אחרת ליכנס לחדרו במלון בשבת. ואם אדם עושה את זה באופן כלאחר יד כהיכר וכדי להרחיק את עצמו מעבירות הדומות לה הריהו משובח ואינו עובר אפילו על איסור של מראית עין.

יש עוד שאילה הנוגעת בנידון דידן והיא: האם מותר לטלטל את המפתח-הכרטיס בשבת? בימים קודם קביעת המנעולים האלקטרוניים במלונים לא היתה בעיה כזו כיון שהיה המנהג שכל אורח ואורח יניח את מפתח חדרו אצל שלחן-הקבלה בפרוודור המלון ביציאתו מן המלון ובשובו שם הוא יבקש את מפתחו מן הפקיד שם רק באמרו לו את מספר חדרו. ובעבר שלא יוצאו האורחים את מפתחותיהם בכיסיהם בצאתם מן המלון ולא יאבדו אותם היה רגיל שעשו הידיות של המפתחות יותר גדולות וכבדות מן הידיות של מפתחות של בעלי בתים לבתיהם שלא ישכחו האורחים להניחם אצל הפקיד בצאתם מן המלון משום שאין נוהג להם לטלטל מפתח כ"כ גדול בכיסיהם. והאיזנא איפכא דמילתא שמפני סבות של בטחון בעלי המלונים רוצים שכל אורח ואורח הוא ישמור את מפתחו על גופו תמיד כדי שלא יוכל שום אדם אחר להשתמש בו כמו שהיה מלפנים שהיה קל לגנב או לגזלן לשקר ולבקש את מפתח חדרו של אדם אחר רק באמרו את מספר חדרו והפקיד כ"כ עסוק בעבודתו ואין לו פנאי לבדוק אם כל אחד ואחד המבקש מפתח ממנו עכשיו אם הוא באמת האורח השוכר את החדר הזה. -- שאילה זו קרובה היא לשאילה ישנה והיא אם מותר או אם אסור לבעלי בתים לטלטל את מפתחי בתיהם ברה"ר בשבת וטיטול זה אינו בידיים כי אם המפתח נדבק בגדיהם כחלק מלבושיהם ומראהו כמראה תכשיטין המותרים ללבשן בשבת (עי' שבת פ"ב במשנה ובתוספתא ובגמרא בבלי וירושלמי). שאילה זו תלויה במחלוקת ראשונים וכתב בעל הטורים (טור א"ח סי' ש"א): "וכן דבר העשוי לתכשיט ולהתשמש בו כגון אותן מפתחות נאות של כסף כמין תכשיט אסור שהרואה אומר לצורך תשמיש הוא מוציא . . . ובספר המצוות [סמ"ק] כתב המפתח אסור אם אינו עשוי ברצועה מובלעת בתוך יד של מפתח אבל בשלשלת שיש בה קרס והקרס אחוז במפתח חלוקה יש אוסרין ויש מתירין ע"כ; ודעת אדוני אבי [הרא"ש] ז"ל להתיר (עי' רא"ש: שבת פ"ז סי' י'; ש"ע א"ח סי' ש"א סעי' יא' והגהת הרמ"א שם -- וכל זה נובע משיטתו של רבינו תם בשבת סד/ב ותוד"ה רבי עניני בר' ששון וע"ש ש"ע א"ח סי' ש"ג סעי' יח'; וכנגדה יש שיטתו של הרשב"א ע"ד ירוש' שבת פ"ו סה"א וע"ע רמב"ם, הל' שבת פ"ט ה"ח ומגיד משנה שם). וע"פ היתר זה בימינו יש להתיר יהודים להשתמש במפתח שנתלה מלמלבושיהם ומראהו נראה כתכשיט עליהם. אולם בנידון דידן אם הולכים אחר לשון בני אדם מי יקרא כרטיס פלסטי הנדבק בבגדו של אדם נורמלי בשם "תכשיט"? אדרבה, מי שלובש "תכשיט" מוזר כזה בפרהסיא אפשרי שבני אדם המביטים עליו יחששו בו כמו שחוששים במי שיבקש מנכר לפתוח את דלתו בגניבת דעתו כשראינו כבר לעיל. מיהו נידון דידן הוא כעין מה שכתב הרמ"א בהגהתו (ש"ע א"ח סי' ש"א סעי' כג' בשם אור זרוע) וז"ל: "ואותן עגולים ירוקים שגזרה מלכות שכל יהודי ישא אחד מהן בכסותו מותר לצאת בהן אפילו אינו תפור בכסותו רק מחובר שם קצת." ויש לדייק בלשונו של הרמ"א: "בכסותו" לא "על כסותו." כדומני גזרה המלכות כן כדי לזהות את כל יהודי ויהודי הגר בתוכה. ובימינו יש כמה מקומות שמפני סבות הבטחון גוזרים שכל אחד ואחד ובמיוחד כל בני נכר במקומם לשמור על גופו תמיד איזו תעודת-זהות, ואם הוא מתארח במלון גם עליו לשמור את מפתח חדרו שם. הצד השווה בין הנידון של הרמ"א בין הנידון דידן הוא המצב שיש חוק המדינה שבני אדם אחדים צריכים לשמור על גופם תעודת-זהות ויש סכנה למי שאינו עושה כן. (כל אחד שמבקר בבתי כנסיות באירופה אפילו בשבת הוא יודע את זה כ"כ היטב, ובמיוחד בלי דרכונו עליו ברוב הפעמים השומרים מסרבים להרשות לו ליכנס שם). לכן מאותו הטעם יש להתיר את האורח במלון בשבת לתלות לבגדו את מפתחו, וגם יש להתיר אותו לתלות לבגדו את דרכונו אפילו אם אינם נראים בחוץ כתכשיטין.

סכום:

בכל מקום שא"א ליהודי ליכנס לחדרו במלון וכדומה לו בשבת מותר לו להשתמש במפתח האלקטרוני. מן המובחר שיעשה כן באיזה שינוי מדרכו הרגילה בימי חול שם. מי שעושה כן אינו עובר לא על איסור דאורייתא של הבערת אש ולא על איסור דרבנן של חימום ולא על איסור דמראית עין. וגם מותר לו לאחוז את מפתחו ואיזה תעודת-זהות בבגדו ואינו עובר על איסור דאורייתא של הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים ולא על איסור דרבנן של הוצאה מרשות היחיד לכרמלית. ויש תמצית אנגלית לתשובתנו.

ויבא המשיח צדקנו במהרה בימינו והוא יסיר את כל סכנות דהאי עלמא כגון הסכנות שמפניהן היה לנו לחפש להיתרים הללו, וכל אחד ואחד מישראל יכול לשמור את שבתו בשלום באשר הוא שם.

הרב דוד הזרחי נובק
 י"ר ועד ההלכה
 האיחוד למען היהדות המסורתית